

VEEL MITTE PÄRIS

Sõna *feldmarssal* pärineb varakeskajast ja tähistas algselt kuninga või mõne teise kroonikandja hobuste eest hoolitsejat, talliülemat (muinasgermaani *Mar(a)h* – ‘hobune, mära’ ja *Scalc* – ‘teenija’). Pika-peale hakati nii kutsuma ratsaväeülemat. Nõnda ka Rootsis, mille võimu laienemisega Vana-Liivimaale Liivi sõja päevil see sõna siinmail üldisemalt kasutusele tuli. Liivi sõja ajal ja vahetult selle järel ei olnud feldmarssal veel auaste, vaid ametikoht. Väliväge mingis sõjateatris, näiteks Rootsi vägesid siinsamas Liivimaal, juhatas väliooberst (sks *Feldoberst*, rts *fältöverste*, mõlemad otsetõlkes ‘väliülemus’), vahel kutsutud ka ülem- või kindralväliooberstiks, mis oli samuti alles pelgalt ametikoht. Käsuliinis järgmised olid jalaväeülem või -ooberst ja ratsaväeülem ehk feldmarssal. Rootsis sai feldmarssalist auaste alles kuningas Gustav II Adolfi ajal, 17. sajandi esimese veerandi sõdades Poola-Leedu, Taani ja Venemaaga. Millal täpselt, on raske määratleda, ja pealegi on mitutki Liivi sõja aegset väliooberstit tagantjärele, kui sõnade tähendus juba muutumas või muutunud oli, kutsutud ka feldmarssaliks. Et selle ametikoha pidajate seas oli ka mehi Eesti alalt ja viimaseid tänapäevani järjekindlalt just selles hilisemas mõttes feldmarssaleiks on peetud, siis nimetagem mõnda nende seast.

Esimesena peab märkima **Hans Wachtmeisterit** (?–1590), kes pani aluse tänini kestvale Rootsi krahvisuguvõsale, olles ise tagasihoidliku päritoluga mees, nagu perekonnanimestki näha. Tema suguvõsa nimi tuleb ilmselt sellest, et Hansu vanaisa Axel oli pikemat aega Kuressaare piiskopilossis vahisõdurite pealik (vahtkonnaülem, vahtmeister, peenemalt öeldes kindluse komandant). Muide, juba Hansu vanaisa Axel ja isa Claes olid väikemõisnikud Hiiumaal Aunakus (Õunaku, hilisem Kassari mõis). Aunaku polnud läänimõis, vaid päriseks ostetud ega paiknenud pealegi Saare-Lääne piiskopialal, mis oleks ju ootuspärane, vaid hoopis ordualal. Tollal tõelisel ääremaal Hiiumaal leidis siis üldse vaid paar väikest eramõisa, ordualal oli see ainus. Hansul ja tema järglastel oli Hiiumaal

hiljem teisigi valdusi, mida ei müüdnud ka siis, kui suguvõsa oli juba ammu Rootsi ümber asunud. Niisiis on võimalik lausa kohalik hiiu või hiiurootsi päritolu – eks teki ju kohe mõte, et vanaisa Axel ostis päriseks oma sünnikoha! Hans oli juba 1550. aastal rittmeister Liivi ordu teenistuses, seejärel üks mõisameeste (midagi kohaliku aadlimaakaitse taolist Liivi sõja ajal) rittmeistreid Rootsi riigi teenistuses. Pärast mõisameeste üldjuhi ja siinsete Rootsi sõjajõudude väliobersti (ja enne seda muidugi feldmarssali, kuidas muidu!) Klaus Kurselli juhitud mässukatse nurjumist Tallinnas 1570. aastal oli Hans lühemat aega ka Vene (või “Liivimaa kuninga” hertsog Magnuse) teenistuses, ent naasis Rootsi poolele arvatavasti pärast 1571. aasta läbikukkunud katset Tartu venelastelt tagasi vallutada. Abiellus Beata Stålbarmiga, kes oli lähedases suguluses Hornide ja teiste Soome suurnikusuguvõsadega, ja jäi 1575. aastal erinevalt Taani poolele üle läinud mõisameeste enamusest truuks Rootsi riigile. See otsus tulenes kindlasti osalt tema perekondlikest sidemetest, kuid päris alusetu pole arvata, et Rootsi kroon lihtsalt ostis ta ära (ja teised mõisameeste juhid samuti). Sai järgnevalt rea läänistusi kodusaarel Hiiumaal, mujal Eestis, ka Soomes ja Rootsis. Aadeldati 1578, määrati lühemaks ajaks Eestimaal asunud vägede välioberstiks ja lõpuks 1581. aastal esimese liivimaalasena feldmarssaliks (mis, nagu nägime, ei tähendanud veel auastet, vaid väliarmee ratsaväeülema ametikohta ja polnud niisiis ülendus, vaid taandamine käsuahelas kolmandale kohale). Samal ametikohal oli ta ka 1590. aastal, sõjategevuse taaspuhkedes Venemaaga. Suri mais 1590.

Et Hans Wachtmeisteri puhul tuleb kõne alla mitte lihtsalt Eesti, vaid lausa eesti päritolu, siis veidi tema järglaskonnast, keda Eestiga sidusid küll veel vaid juured ja maaomand – kuid kelle seas oli ka üks päris feldmarssal. Hansu pojad Claes ja Axel erilist karjääri ei teinud, olid tavalised rittmeistrid-löömamehed siinsamas kodumaal. Kuid oma karjääri juba Rootsis-Soomes edendanud pojapoegade seast kerkis esile Björkö vabahärra **Hans Wachtmeister** (1609–1652) – ratsaväe kindralmajor, riigitalmeister ja Riiginõukogu liige. Temal oli omakorda neli säravat poega. Vanim, nime poolest samuti **Hans** (1641–1714), oli Karl XI lähikondlane, kes paistis Skåne sõjas silma ühe kõige teenekama ja usaldusväärsema kindralina, kuid kellest

sai hiljem hoopis Rootsi laevastiku uuendaja ja juhataja kindral-admirali (või õieti admiralkindrali) auastmes (senisel kõrgeimal, riigiamirali ametikohal lasti Rootsis absolutistliku kuningavõimu sisseseadmisel koos selle koha viimase pidajaga välja surra; kindraladmiral oli edaspidi Admiraliteedikolleegiumi president, st tegi sama tööd väiksema "auga" ja suurema kontrolli all). Ta oli Rootsi merejõudude eesotsas ka Põhjasõjas, Karl XII valitsusajal, juhatas ise näiteks Tallinna meritsi varustamist-kaitsmist 1710. aasta piiramise päevil. Teine poeg, **Adam Claes** (1642–1675), langes Fehrbellini lahingus Ida-Göta ratsarügemendi ooberstina. Neljas poeg, **Bleckert** (Blechert, 1644–1701 Tallinnas), oli sama rügemendi ooberst alates aastast 1677, ülendati 1695 kindralmajoriks ning määrati Kalmari lääni ja Ölandi maapealikuks. Aastal 1700 juhatas ta kindralleitnandina Narva lahingus rootslaste parema tiiva ratsaväge.

Loetelus vahele jäänud kolmas poeg, **Axel Wachtmeister** (1643–1699), ongi lubatud päris feldmarssal. Sündis ja suri ta Stockholmis, kogu tema elu möödus peamiselt Rootsis, kus ta noore mehena ka sõjaväeteenistusse astus. Mõne aasta veetis ta seejärel siiski hoopis Prantsuse armees sõjas Hispaaniaga ja naasis juba rittmeistrina Rootsi teenistusse 1675. aastal, mil puhkes suur sõda Taani-Brandenburgi-Madalmaade koalitsiooniga (Rootsi ajaloos tuntud kui Skåne sõda, 1675–1679). Ta paistis kohe silma Pommeris ja Preisimaal; sai juba 1676 ühe värvatud ratsarügemendi ooberstiks; tegutses väikeste jõududega üsna pikalt ülekaaluka vaenlase vastu; langes lõpuks vangi, ent vahetati kiiresti välja ja ilmus siis sõja peatandrile Skånesse. Nüüd tõusis tema täht veelgi, eriti Landskrona lahingus 1677, milles tema all mitu hobust maha lasti ja kus ta oma mehi korduvalt hoopis arvukamat vastast ründama innustas. Suurt kasvu, tugev, usaldusväärne ja visa, sugugi mitte rumal, jäi ta silma kuningas Karl XI-le, kelle lähemasse ringi kuulus juba tema vanem vend Hans. 1679 ülendati ta kindralmajoriks ja käis diplomaatilise missiooniga Inglismaal, alates 1680. aastast kuulus Riiginõukogusse. Kuningaga sidus Axelit tihe sõprus – tema päästis kord kuninga relvastatud joomarikamba juhusliku rünnaku käest, Karl XI omakorda tema elu karujahil, saades seejuures ise haavata ja kaotades hulga verd. Et Rootsile saabus 1680 pikem rahuaeg, ei tulnud Axeli

enam sõdida, kuid 1693 ülendati ta sellele vaatamata ja kahte auastet vahele jättes feldmarssaliks, tõsteti krahviseisusse ja määrati 1697 Sõjakolleegeiumi presidendiks ehk kõrgeimale sõjalisele ametikohale nüüd juba uue kuninga, alaealise Karl XII järel. Paari aasta vältel juhtisid vennad Wachtmeisterid niisiis Rootsi riigikaitse mõlemat haru, nii maa- kui merejõude. Wachtmeisterid olid toetanud Karl XI-t kõhklematult kõiges, ka sammudes, mis neile endile üht-teist maksma läksid – nagu suur reduktsioon. Siiski püüsid vennad heal järjel oma tähelepanuväärse elu lõpuni. Rootsi ministreid, kindraleid, admirale, diplomaate ja muid kõrgeid ametimehi on olnud ka Wachtmeisterite krahvisoo järgmistes põlvkondades, lausa meie ajani välja.

Kuid tagasi Liivi sõja järgsesse aega. Tolle esimese Hans Wachtmeisteri surres vabanes ka Rootsi Eestimaa paiknevate vägede ratsaväeülemate ametikoht. Esialgu määrati sellele postile kohalikke mehi, sest tollal moodustasid siinse ratsaväe olulisima, võitlusvõimelisima osa aadlimaakaitseväeüksused (Liivi sõja ajal tuntud mõisameeste nime all). Peagi aga olukord muutus ja siis kadus ka vastav traditsioon. Feldmarssali ametikohal jõudis olla näiteks **Otto Üxküll**: esiti üsna Wachtmeisteri surma järel 1591. aastal ning seejärel uuesti pärast vaherahu, sellesama Venemaaga peetud sõja lõpuaastail. Veel kord määrati ta feldmarssaliks aastal 1598, mil Eestimaa aadlimaakaitseväelased Rootsis-Soomes toimunud kodusõjaks (kuningas Sigismundi poolel ja tulevase kuninga Karl IX vastu) Soome koondati (kuid lahinguis osalemata peagi tagasi koju lasti). Dünastilistel põhjustel peetud kodusõda laienes pikaajaliseks Poola-Rootsi konfliktiks ja selle alguses oli siinmail juba kuningas Karl IX poolel feldmarssaliks **Reinhold Anrep** (vähemalt 1599–1600). Selliseid mehi oli aga veel, näiteks ainuüksi Wrangelite suguvõsas kaks – **Moritz Wrangel** (sai feldmarssaliks 1601) ja **Herman Wrangel vanem** (1606). Kumbki millegi erilisega silma ei paistnud ja nõnda pole neist suuremat pajatada ka.